

TÜRKİYE EKONOMİSİ'NİN BÜYÜME DİNAMİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

İsmail ŞİRİNER

Kocaeli Üniversitesi

Yılmaz DOĞRU

Kocaeli Üniversitesi

ABSTRACT

In this paper, growth models starting with Harrod are studied within their historical developments, taking into consideration the function of models. The main approach is that the growth models are a means of logical thinking and they are insufficient in explaining the economic facts. These models are apolitic approaches and being apolitic is a political choice. So that, Turkish economy is analysed in its political context with historical data. In conclusion, for countries like Turkey, growth models are useful vehicles in the theme of economic growth, but the growth is a conscious political choice based on the choices of the economic policy.

Keywords: *Growth, Economic Development, Growth in Turkey, Growth Models*

GİRİŞ

İktisat biliminin bir alt disiplini ve esas konusu faktör birikiminin ve üretkenlikteki artışın ekonomik nedenlerinin belirlenmesi, modellenmesi ve bunlardan iktisat politikası sonuç ve önerilerinin türetilmesi olan büyüme iktisadı 1970'li yılların başında kaybettiği ilgiyi tekrar kazanarak toplumların ve iktisatçıların gündemini işgal etmeye devam etmektedir.

1980'li yılların ortalarından itibaren iktisadi büyüme üzerine araştırmalarda yeni bir çıkışa tanık olunmaktadır. Bu alanda öncü çalışmalar Paul Romer (1986) ve Robert Lucas (1988) tarafından yapılmıştır. Bu araştırmalarda hareket noktası uzun dönemli ekonomik büyümenin belirleyicileri olan temel etmenlerin neler olduğunun analiz edilmesidir. Dünya ekonomisi ile birlikte Türkiye ekonomisi de büyümenin altın çağı (Keynesyen Altın Çağ) olarak anılan 1946-1973 döneminde gerçekleşenin altında ve giderek daha da azalan bir büyüme seyri izlemektedir. Türkiye özelinde büyüme olgusuna bakıldığında ise, özellikle 1980'li yıllardan sonra dışa açık büyüme modeli olarak adlandırılan ve temel stratejisi ihracata dayalı büyüme olan bir iktisat politikası ile ithal ikameci politikalar terk edilerek yeni bir yola girilmiştir. Ancak bu süreçte büyüme hızının azalması yanında oldukça oynak bir büyüme temposu gerçekleşmiştir.

Ekonominin istikrarlı bir büyüme gösterememesi, sık sık ekonomik bunalımlarla sekteye uğrayan büyüme süreci, uzun vadeli büyüme için gerekli olan sermaye birikimi ve derinleşmesinin –sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşmasının– önündeki en önemli engeldir. Bundan dolayı ekonomik büyümenin belirleyicilerinin araştırılması konjonktüre karşı izlenen para ve maliye politikalarından çok daha önemli olmaktadır.

Bu çalışmada amaç, Keynesyen ve Neoklasik Büyüme Modellerinin teorik temellerini incelemek ve bu çerçevede Türkiye Ekonomisinin büyüme dinamiklerinin genel bir değerlendirmesini yapabilmektir. Diğer bir ifadeyle kısmi bir Türkiye Ekonomisi'nin öncelikle yakın dönem (1980-2002) verileri dikkate alınarak ekonominin büyüme performansını analiz edilmeye çalışılacaktır.

Büyüme yazınında son 30 yıldır ağırlıklı olarak yer tutan ve neo liberal politikalarla iç içe geçmiş olan içsel büyüme modellerine ilişkin değerlendirmelere bu konunun bir başka çalışmanın içeriğini oluşturacak kadar kapsamlı ve önemli olması yüzünden yer verilmemiştir. Bu çerçevede büyüme teorileri tarihsel gelişim içerisinde ele alınarak, özellikle Keynesyen ve Neoklasik Büyüme Modellerine ilişkin değerlendirmelerin ardından Türkiye Ekonomisi'nin büyüme dinamiklerinin değerlendirmesine yer verilmektedir.

Büyüme Teorilerinin Tarihsel Gelişimi

Kronolojik olarak modern büyüme teorisinin hareket noktasını Ramsey'in (1928) klasik makalesi¹ oluşturmaktadır. Mikro ekonomik bazda, hane halklarının zaman içinde tüketim fonksiyonlarından hareket ederek büyüme teorisine yaklaşan Ramsey² hane halkının opitimizasyon davranışı analizini büyüme teorisi çerçevesinde irdelemiştir. Ramsey'in zamanlararası fayda fonksiyonu büyüme yazınında, Cobb-Douglas üretim fonksiyonu ile ilişkilendirilerek göz önüne alınmıştır. Bununla birlikte Ramsey'in yaklaşımı 1960'lara kadar iktisatçılar tarafından fazlaca ön plana çıkarılmamıştır³. Ramsey'e göre, sınırsız zaman boyutunda yaşayan hane halkı tasarruflarını kuşaklararası tüketim ve tasarruf kararlarına dayalı olarak, dönemler arası tercih fonksiyonuna göre yapmaktadır. Yani ekonomik birimler davranışlarını birbirini takip eden dönemler boyunca ulaşılan tatminlerin bir fonksiyonu olarak aldıkları kararlarla biçimlendirmektedirler. Sosyal refah toplumdaki insanların faydalarının toplamıdır. Şimdiki kuşaklar gelirlerinin tamamını tüketirlerse, yani hiç tasarruf yapmazlarsa gelecek kuşaklar için gelir üretecek bir sermaye kalmaz. Keynesyen ve Neoklasik büyüme modellerinin her ikisi de şu soruya açıklık getirmek üzere açılımlarda bulunmaktadırlar: Toplumlar mutluluğu en kısa yoldan nasıl yakalarlar? Tüketimi azaltarak ve daha çok sermaye üreterek. Ne kadar çok biriktirilirse toplum o kadar kısa zamanda mutluluğa ulaşır. Anca bu kendi tüketimlerinden fedakarlık eden, ilk kuşaklar için adaletsiz bir durumdur. İlk kuşaklar fedakarlık ederek kayba uğrarlar⁴

¹ Frank P. Ramsey, 'A Mathematical Theory of Saving', *Economic Journal*, Cilt 38, Sayı 152, Aralık, 1928, ss. 543-559.

² Yalçın Gübe, 'İktisadi Büyüme ve İhracat Performansı', *Hazine Dergisi*, Sayı 6, Nisan 1997, s.17.

³ İlker Parasız, *Büyüme Teorileri*, 2.Baskı, (Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, Nisan 2003).

⁴ Ramsey, 'A Mathematical...', s. 557.

Ramsey'in esas problemi bugünkü tüketimden sağlanan fayda ile bugün tüketmekten vazgeçerek gelecekte elde edilecek tatmini dengelemektir.

1980'li yılların ortalarından itibaren ekonomik büyüme üzerine araştırmalarda yeni bir çıkışa tanık olunmaktadır. Bu alanda öncü çalışmalar Paul Romer (1986) ve Robert Lucas (1988) tarafından yapılmıştır. Bu araştırmalarda hareket noktası uzun dönemli ekonomik büyümenin belirleyicileri olan temel etmenlerdir. Bu belirleyiciler konjoktüre karşı izlenen para ve maliye politikalarından çok daha önemlidir⁵. 1986 yılında Paul Romer'in *Increasing Returns and Long Run Growth* isimli makalesi ile ilk defa ortaya atılan 'içsel büyüme teorisi' esas itibari ile Neo-Klasik büyüme teorisine bir alternatif olarak geliştirilmiştir. Yine teoride Neo-Klasik üretim fonksiyonu yerine, artan verimlere dayalı üretim fonksiyonları kullanılıyordu⁶. Büyüme teorisine ve ampirik çalışmalara yönelik ilginin yeniden canlanmasıyla birlikte Romer (1986), Lucas (1988) ve Rebelo (1991) tarafından yapılan çalışmalarda uzun dönemde ekonomik büyümenin temel kaynağının (içsel büyüme modelleri çerçevesinde) hükümet (kamu) politikalarınca belirlendiği kabul edilmektedir. Öte yandan yeni fikirlerin belirlediği teknolojik gelişme sürecini tartışan ve analize katan Romer (1990), Aghion and Hewitt (1992) ve Grossman-Helpman'ın (1991) çalışmalarında tek el karı ile yüksek maliyetli yeniliğe dayalı olarak uzun dönemde azalan getirilerden kaçınılabileceği dolayısıyla da ekonomik büyümenin sürdürülebileceği gösterilmektedir. AR-GE yaklaşımını büyümeyle eklemlenen Romer'in (1986) büyüme modeline Aghion-Howitt (1992), Grossman ve Helpman teknolojik ilerlemeyi bu faaliyetlerin sonucu saymasıyla model içselleştirilmiştir. Bu teorilere içsel büyüme teorileri denmesinin nedeni büyümenin belirleyicilerini (özellikle teknolojik gelişmeyi) ekonomiye içsel olarak kabul etmesidir. Bu modellerde teknik ilerleme AR-GE faaliyeti sonucu meydana gelmektedir. Bu sermayenin azalan verimlerine engel olmaktadır.

Barro (1996) tarafından yapılan *Determinants of Economic Growth* adlı yaklaşık 100 ülkeyi kapsayan ampirik alan çalışmasında (büyümenin kaynağı olarak) büyüme oranının, eğitim ve yaşam beklentileri ile önemli ölçüde, verimlilik, kamu harcamaları, daha iyi işleyen hukuk kuralları, düşük enflasyon ve ticarete yapılan iyileştirmelerle daha az ilişki içerisinde olduğu tespit edilmiştir⁷.

Keynesyen Büyüme Modeli (Harrod - Domar Modeli)

Harrod (1939) ve Domar (1946) tarafından ayrı ayrı geliştirilen ve aralarında çok az farklılık olduğu için Harrod-Domar Modeli olarak bilinen bu model büyüme iktisadının kökenini oluşturmaktadır. Harrod-Domar Modeli Keynesyen anlamda yatırımların bu talep ve kapasite yaratma yönlerinin bir arada ele alınmasından doğmuştur.

Keynes'in genel teorideki analizi her ne kadar kısa dönem dengesi sorunlarına yönelmekte ise de, aynı zamanda dinamik bir büyüme teorisinin önemli unsurlarını da içermektedir. Bunlar, birikimin iki temel değişkeni olan yatırım ve tasarruftur.

⁵ Parasız, *Büyüme...*, s. 4.

⁶ Murat Yülek, 'İçsel Büyüme Teorileri, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kamu Politikaları Üzerine', *Hazine Dergisi*, Sayı 6, Nisan 1997, s. 1.

⁷ Robert Barro, 'Determinants of Economic Growth; A Cross-Country Empirical Study', NBER Working Paper Series, Ağustos 1996, s. 4.

Yatırımlar Keynes'te kısa dönem dengesinin nerede oluşacağını belirleyen, gelirden bağımsız, talep yaratan bir harcamadır. Ancak yatırımların bu niteliği yanında önemli bir özelliği daha vardır; üretim ve çıktı kapasitesi yaratması. Yatırımlar üretim kapasitesine yapılan bir ilave olduğu için, sadece talep yaratıcı rolü ile mevcut kapasitenin hangi ölçüde kullanılacağını belirlememekte; aynı zamanda kapasite yaratma yönü ile üretim olanaklarını da artırmaktadır⁸. Öte yandan her yıl aynı miktar yatırım yaparak dengeli büyümenin sürdürülmesi olanaksızdır. t dönemdeki tam istihdam gelirin $t+1$ dönemdeki bütün üretimi kapsayacak hacimde bir satın alma gücünü temsil etmeyeceği ortadadır. Dengeli büyümenin gerçekleşmesi için, gelirin ve yatırımların bir dönemden diğerine artan bir seyir izlemesi gerekir, çünkü Harrod olgun kapitalist ülkelerin, eninde sonunda sürekli deflasyon açığıyla karşılaşma olasılığına işaret eder⁹.

Harrod-Domar modeline göre büyümenin temel sorunu; gelirin mevcut tasarrufları emmeye yeterli bir yatırım artışına olanak verecek bir düzeye çıkıp çıkamayacağıdır. Büyüme sürekli olarak net yatırımların yapılmasını gerektirir. Yatırımlar gelir artışı tarafından yapıldığına göre, büyüme süreci içinde yatırımlar, çıktı kapasitesinin ve çıktının artmasına, bu da yeni yatırımların yapılmasına yol açmaktadır. Bu sürecin kesintisiz sürebilmesi için, yatırımın ortaya çıkardığı çıktı artışının (arzın) talep tarafından emilmesi gerekmektedir. Yatırımların sağladığı kapasite artışı, çoğaltan sonucunda ortaya çıkan talep ile dengelendiği zaman, gelir ve talep beklentileri gerçekleşmiş; planlanan miktardan ne fazlası ne eksisi üretilmiş ve satılmış olduğundan bu süreç, arz-talep ve yatırım-tasarruf dengesinin sağlandığı bir büyüme süreci olarak ortaya çıkacaktır. Buna ilaveten işgücü piyasasında sürekli olarak arz-talep dengesi sağlanıyorsa: istihdam, gelir düzeyi, işgücü arzı ve üretim kapasitesi gibi makro-bütüncül değişkenler sürekli olarak belli ve sabit bir oranda artacak ve ekonomi uzun dönem durağan durum dengesine oturarak sabit bir hızda genişleyecektir. Bu koşullar altında uzun dönem dengesi bir büyüme dengesi haline gelecek. Bu ideal bir denge durumudur. Ancak eylemde ekonominin dengeli büyüme düzeyine ulaşma ve bunu sürdürmesi olanaksızdır. Çünkü mal ve işgücü piyasasında aynı anda dengenin sağlanmasını gerektirecek herhangi bir sebep yoktur. Yani Harrod, Keynes'in kısa dönemde veri üretim kapasitesinin ve veri işgücünün tam istihdamını sağlayacak bir mekanizmanın var olmadığı yargısına, uzun dönem tahlili açısından ulaşmaktadır; uzun dönemde tam istihdamda sürekli ve dengeli büyümeyi sağlayacak bir mekanizma, kapitalizmde mevcut değildir¹⁰.

İdeal olan denge durumunda piyasasının verdiği sinyaller doğru olduğu halde dengesizlik durumda piyasa sinyalleri, girişimcileri dengesizliği artırıcı davranışta bulunmaya yöneltcektir. Dengenin gerektirdiğinden daha fazla yatırım yapıldığı zaman, yani beklenen büyüme oranı denge büyüme oranını aştığı zaman, dönem sonunda talep fazlası ortaya çıkmakta; talebin büyüme oranı çıktının büyüme oranını aşmakta ve stoklar erimektedir. Talep çıktıdan büyük olduğu için, bu girişimcilerin

⁸ Yılmaz Akyüz, *Sermaye, Bölüşüm, Büyüme*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 400, 1977), s. 245.

⁹ Gülten Kazgan, *İktisadi Düşünce ve Politik İktisadın Evrimi*, 8 Baskı. (İstanbul: Remzi Kitapevi, 1999), s. 230.

¹⁰ Vural Savaş, *Kalkınma Ekonomisi*, (İstanbul: Beta Basım Yayın, 1974), ss. 321-329.

gereği kadar yatırım yapmadıkları sonucuna ulaştıracak ve eriyen stokları yenilemek ve talebi karşılamak için yatırımlar daha da artacaktır. Yatırımlar zaten dengeyi gerektirdiğinden fazla olduğu için bu artış, talebin büyüme oranını, çıktının büyüme oranınının daha da üzerine çıkaracak; ekonomi giderek denge büyüme oranından uzaklaşacaktır. Talep fazlası başlangıçta stoklardan karşılanırsa bile bunun giderek artması bu olanağı da ortadan kaldıracacağı için fiyatlar sürekli olarak artmaya başlayacak ve ekonomi enflasyon sürecine girecektir¹¹. Bu süreç içinde, her dönem sonunda arz-talep dengesi, stok değişimleriyle değil fiyat artışıyla sağlanacaktır¹². Böylece, denge büyüme oranı bir tarafı enflasyon diğer tarafı deflasyon uçurumu olan bir bıçak sırtı meydana getirmektedir. Diğer bir deyimle, kapitalist sistemin dengede büyümesini sağlayacak bir oran var ise de bu denge, kararsız bir dengedir.

Harrod-Domar düşünce çizgisinin karakteristik ve güçlü sonucu, uzun vadede bile ekonomik sistemde büyümenin en iyi şekilde bıçak sırtında dengede olacaktır. Anahtar parametrelerin büyüklüğü -yatırım oranı, sermaye-hasilâ oranı, işgücü artış oranı- ölü merkezden (denge noktasından) yavaşça kayar, sonuç ya işsizliğin artması ya da uzun süreli enflasyon olarak ortaya çıkar¹³. Ancak modelin ortaya koyduğu ölçüde bir kararsızlık, kapitalizmin tarihsel gelişiminde gözlenmemektedir.

Neo-Klasik Büyüme Teorisi

Neo-Klasik büyüme teorisi, nüfus artışına ve teknolojik değişmeye tasarruf, yatırım ve ekonomik büyümenin nasıl cevap verdiğini açıklamaktadır. Bu teori 1956'da birbirinden bağımsız olarak ABD'li Solow ve Avusturyalı Swan tarafından geliştirilmiştir¹⁴. Tam istihdama ulaşmada gerekli dinamik koşulları araştıran Neo-Klasik büyüme modelleri Cobb-Douglas tipi bir üretim fonksiyonu yardımıyla uzun dönem durağan durum büyüme oranınının dışsal teknolojik gelişmeler tarafından belirleneceğini ve teknolojik gelişme olmadığı sürece sıfır olacağı sonucuna varmaktadır. Teknolojik gelişme ise rastlantısal bilimsel buluş ve yeniliklere bağlıdır. Bunun yanında uzun dönemde tam istihdamın sürdürülmesi de yine modele dışsal olan tasarruf oranı ve nüfus (ve işgücü) artış oranları tarafından belirlenmektedir. Cass (1965) ve Koopmans (1969)'ın tasarruf oranını içselleştiren yaklaşımları da temelde Solow tarafından varılan sonuçları değiştirmemekte; temel sonuçlar aynı kalmaktadır¹⁵.

Gerek Solow, gerekse diğer Neo-Klasik büyüme modellerinin varsaydığı uzun dönem durağan durum büyüme oranınının sifıra yaklaşacağı ve ülkelerin uzun dönem reel büyüme oranlarınının birbirine yakınlaşacağı tezleri tarihsel veriler tarafından

¹¹ Yalçın Acar, *İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri*, 4. Baskı, (Bursa: Vipaş, 2002), s. 89.

¹² Akyüz, *Sermaye...*, s. 254.

¹³ Robert M. Solow, 'A Contribution to The Theory of Economic Growth', *Quarterly Journal of Economics*, Sayı:70, Şubat 1956, s. 65.

¹⁴ Parasız, *Büyüme...*, s. 131.

¹⁵ Bakınız: D. Cass, 'Optimum Growth In An Aggregative Model Of Capital Accumulation' *Review of Economic Studies*, Vol.32, n.91, July, 1965, ss. 233-240.; T.C.Koopmans, R. Beals, 'Minimizing Stationary Utility in a Constant Technology', *SIAM Journal of Applied Mathematics*, Vol. 17, n.5, September 1969, ss. 1001-1015.

doğrulanmamaktadır¹⁶. Bunun nedeni, modelde teknoloji düzeylerinin; diğer bir deyişle üretim teknolojilerinin bütün ülkelerde aynı olduğu varsayımının yapılmasıdır.

Neo-Klasik büyüme modelinin sorunları üç başlık altında toplanabilir¹⁷:

1. Ülkelerarası farklılıkların önemi: Kıt beşeri ve fiziksel sermaye stokları ile az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkeleri yakalayamazlar. Ülkelerin faktör donanımlarını; modelin öngördüğünün aksine farklı olması sermayenin marjinal verimliliğinin de farklı olması sonucunu doğuracaktır.
2. Yakınsama oranı: Modele göre yoksul ülkelerin sermaye stoku küçük olduğundan sermayenin marjinal getirisi daha yüksek olacak ve yoksul ülkeler daha kısa sürede durağan duruma ulaşacaklardır. Oysa yapılan çalışmalar daha çok aynı gelişmişlik seviyesindeki toplumlarda yakınsamanın gerçekleşebileceğini; fakir ülkelerin ise zenginlerle aralarındaki gelir farklılıklarının iyice açılacağını göstermektedir¹⁸.
3. Getiri oranı: Modele göre yoksul ülkelerin sermaye stoku küçük olduğundan sermayenin marjinal getirisi daha yüksek olacak, buna bağlı olarak kar ve faiz oranı da yüksek olacak ve zengin ülkelerden yoksul ülkelere sermaye akışı olacaktır. Fakat ülke verileri sermayenin ulusal gelirdeki payının gelişmiş ekonomilerde daha yüksek olduğunu ve bu sermaye hareketinin gerçekleşmediğini ortaya koymaktadır.

Bu üç problemde de ortaya çıkan temel sorun sermayenin ulusal gelirdeki payının önemli bir role sahip olduğudur. Çünkü sermayenin ulusal gelirdeki payı ne kadar yüksek olursa ortalama çıktıdaki azalma o oranda yavaşlar.

Neo-Klasik büyüme modellerinin geçerliliğini yitirmesinin en önemli nedenlerinden birisi tam rekabet varsayımına dayanmasıdır¹⁹. 1950'li yılların

¹⁶ Örneğin ABD ekonomisinin 1870-1994 dönemini kapsayan hesaplamalara göre, ABD ekonomisinde kişi başına GSYİH, logaritmik ölçekte yıllık ortalama % 1,8 büyüme göstermiştir. Charles I.Jones, *İktisadi Büyüme Giriş*, 1. Baskı, (İstanbul: Literatür Yayınları, Nisan 2001), ss. 13-14.

¹⁷ Gregory Mankiw, 'Growth of Nations', *Brooking Papers On Economic Activity*, Vol.1, 1995, ss. 282-289.

¹⁸ Robert Gilpin, *Global Political Economy*, (New Jersey, USA:Princeton University Press, 2001), ss.141-147.

¹⁹ Son dönem büyüme teorisi üzerine yapılan araştırmaların çoğunluğunun amacı, teknolojik ilerlemenin dışsallığı varsayımından kaçınarak büyümenin sürekliliğini açıklayan modeller geliştirmek olmuştur. Bu nedenle bu çalışmalar içsel büyüme teorisi olarak adlandırılmıştır. Sermayenin marjinal verimliliğinin giderek azalması nedeniyle uzun dönemde büyümenin duracağını öngören Neo-Klasik modellerin uzun dönem büyümeyi açıklayamaması, Neo-Klasik iktisadın yoksul ülkelerin zengin ülkeleri yakalayacağı iddiasına karşılık verilerin bunu doğrulayamaması, Neo-Klasik büyüme modellerin 1970'lerdeki ve 1980'lerdeki ekonomik durgunluğu açıklayamaması üzerine gelişme iktisadına ve büyüme kavramına giderek azalan ilgi, 1980'lerden itibaren içsel büyüme modellerin ortaya çıkışı ile yeniden canlanmıştır. İçsel Büyüme Modelleri büyümenin kaynakları ile ilgili olarak yeni bir görüş açısı benimsemektedir. Bu yeni yaklaşım teknolojik ilerleme kadar onun belirleyicileri üzerinde durmaktadır. Solow'la birlikte başlayan ve teknolojik ilerlemeyi basit bir zaman trendi olarak alan Neo-Klasik büyüme modelinin aksine yeni büyüme modelleri teknolojik değişimin içsel belirleyicileri üzerinde durmaktadır. 1986 yılında Paul Romer'in Increasing Return and Long Run Growth isimli makalesi ile ilk defa ortaya atılan 'içsel büyüme teorisi' esas itibari ile Neo-Klasik üretim teorisine bir alternatif olarak getirilmiştir. Bu alandaki çalışmalar büyümenin, ekonomik sistemin kendi dinamikleri içinde, bir takım faktörlerin etkileşimi ile içsel olarak gerçekleştiğini ileri sürmesi bakımından, büyümeyi, tanımlanan model ve dolayısıyla ekonomik sistem dışındaki etkenlere bağlayan Neo-Klasik büyüme yaklaşımından önemli ölçüde ayrılmaktadır. İçsel Büyüme Modelleri, ekonomik büyümeyi

sonlarındaki ve 1960'lı yıllardaki Neo-Klasik büyüme teorileri bu modellerin eksikliğini kabul etmekte ve teknolojik ilerlemenin dışsal olarak belirlendiğini varsayarak bu boşluğu gidermektedir²⁰. Bu değişkenin teoriye eklenmesi uzun dönem pozitif bir büyüme oranı ile koşullu yakınsama öngörülerini bağdaştırmaktadır. Fakat teknik ilerlemenin Neo-Klasik çerçeveye oturtulması güçtür. Çünkü teknik ilerlemeyle standart rekabet postulası bağdaşmamaktadır. Teknolojik ilerleme yeni fikirlerin yaratılmasını içerir. Yeni fikirlerin kısmen rakibi yoktur. Dolayısıyla yeni fikirler kamusal malların bir yönüdür²¹. Verili bir üretim düzeyinde üretim faktörlerinin birleşimi için ölçüğe göre sabit getiri geçerlidir. Fakat yeni fikirlerin (buluşların-yeniliklerin) üretime katılması ile üretimi marjinal maliyete eşitleyen eski üretim yöntemleri ticari değerini kaybederler. Üretime katılan yenilikler sayesinde ekonomide ölçüğe göre sabit getiriden ölçüğe göre artan getiriye geçilir. Bu geçiş sürecinde ise tam rekabet postulası geçerliliğini yitirir. Eğer yenilikler sürekli olursa eksik rekabet de sürekli olur. Yenilikleri ilk kullananlar eski üretim yöntemini kullananlara karşı bir rekabet avantajı kazanırlar.

Türkiye Ekonomisinde Büyüme Hızının Gelişimi ve Büyümenin Kaynakları

Tarihsel verilerin ışığında bakıldığında, apolitik birer analiz aracı olan büyüme modelleri büyümenin dinamikleri konusunda fikir vermekle beraber büyüme olgusunu ve dinamiklerini tek başına açıklayamayacakları görülmektedir. Bundan dolayı büyüme olgusunun gerçekçi bir analizinin politik süreçlerden soyutlanamayacağını belirtmek gerekmektedir.

Tablo 1:
Planlanan ve Gerçekleşen Büyüme Hızları

		1979-83 4. BYP	1984 Yıllık Plan	1985-99 5. BYP	1990-94 6. BYP	1995 Yıllık Plan	1996- 2000 7. BYP	2001- 2005* 8. YP
Tarım	Hedef	5,3	3,5	3,6	4,1	2,5	3,3	3,8
	Gerçekleşme	0,3	0,5	0,8	1,6	0,2	1,7	5,0
Sanayi	Hedef	9,9	6,6	7,5	8,1	4,9	6,9	4,4

piyasa mekanizması içinde faaliyet gösteren ekonomik güçlerin içsel olarak belirlediğini varsayarken, büyümenin itici gücünü tanımlar ve bunun birikimini sağlayan etkenler ile büyüme sürecinin işleyişini açıklar. Enver Alper Güler, *Politik İktisat ve Akıl*, 1. Basım, (İstanbul: Alfa Basım Yayım, Haziran 1998), s.11.; Paul M. Romer, 'Increasing Return and Long Run Growth', *Journal of Political Economy*, Cilt:94, Sayı:4, 1986, ss.1002-1037.; Nihal Yener Ercan, 'İçsel Büyüme Teorisi: Genel Bir Bakış', *Planlama Dergisi*, 42. Yıl Özel Sayı, 2000, s. 130.

²⁰ Y: Çıktı, K: Sermaye, L: Emek, A: Teknoloji seviyesinin ölçüsü ve AL: Mevcut teknoloji seviyesinde birim emek gücü başına, emek gücü ve teknolojik seviyenin etkinliğinin (verimliliğinin) ortak ölçüsü olmak üzere Solow Modeli'nin temel üretim fonksiyonu $Y = F(K, L) = K^{\alpha} L^{(1-\alpha)}$ ve teknolojik gelişmenin eklendiği şekliyle üretim fonksiyonu $Y = F(K, AL) = K^{\alpha} (AL)^{(1-\alpha)}$ şeklindedir.

²¹ Parasız, Büyüme..., s. 2.

	Gerçekleşme	2,4	9,9	6,5	3,8	12,1	4,0	13,4
Hizmetler	Hedef	8,5	4,5	6,5	6,7	4,3	6,0	6,0
	Gerçekleşme	2,6	7,9	5,0	4,1	6,3	4,5	10,5
GSMH (Piy.Fiy.ile)	Hedef	8,0	6,1	6,3	7,0	4,4	6,3	5,2
	Gerçekleşme	1,7	7,1	4,7	3,5	8,0	3,8	18,6

* Gerçekleşme rakamları 2001-Eylül 2004 itibariyle hesaplanmıştır.

Kaynak: DPT, *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2001*, <http://www.dpt.org.tr>, Erişim Tarihi: 8.11.2003.

Türkiye ekonomisinde büyüme hızının gelişimi analiz edilirken geçmiş süreci açıklarken faydalı olabilecek bir diğer nokta da; 1980 yılından itibaren dışa açık büyüme modeli olarak adlandırılan Neo-Liberal ekonomi politikalarını benimsemesine rağmen planlama yaklaşımından tamamen vazgeçmiş olmamasıdır. Yine uzun vadeli stratejik plan, buna bağlı beş yıllık kalkınma planları ve kalkınma planlarının uygulamasına yönelik olarak yıllık uygulama programları yapılmaktadır. Burada planların amacı, yol gösterici olmak ve hükümetlere yatırım ve harcamalarında doğru karar vermesi için fikir vermektir.

Büyüme modelleri çerçevesinde ortaya çıkan durumu planlarda öngörülenler ile karşılaştırmak yararlı olacaktır. Bu açıdan hazırlanan Tablo 1 beş yıllık kalkınma planları hakkında bir fikir vermektedir. Tablo 1'de görüldüğü gibi, 1995 yılında, beş yıllık kalkınma planının hazırlanmasında problem yaşandığından yıllık program hazırlanmıştır. 1995 yıllık programı 1994 ekonomik krizinin ardından uygulamaya konulduğundan tarım sektörü hariç, diğer sektörlerde program hedefleri geçilmiştir. Bunun dışında bütün dönemlerde hedeflenenin altında sektörel büyümeler gerçekleşmiştir. Ayrıca Tablo 2'de de görüldüğü gibi özellikle 1980 yılından bu yana Türkiye ekonomisi büyüme eğilimi açısından oldukça oynak bir seyir izlemektedir.

Tablo 2:

Gayri Safi Milli Hasıla

YILLAR	MİLYAR TL.		CARİ FİYATLARLA (MİLYAR \$)	%DEĞİŞİM (1987 FİYAT.)
	CARİ FİY.	1987 FİY.		
1980	5.303	50.870	69,749	-2,8
1981	8.023	53.317	72,775	4,8
1982	10.612	54.963	65,937	3,1
1983	13.933	57.279	62,193	4,2
1984	22.168	61.350	60,759	7,1
1985	35.350	63.989	68,199	4,3
1986	51.185	68.315	76,464	6,8
1987	75.019	75.019	87.734	9,8

1988	129.175	76.108	90,975	11,4
1989	230.370	77.347	108,679	1,6
1990	397.178	84.592	152,393	9,4
1991	634.393	84.887	152,352	0,3
1992	1.103.605	90.323	160,748	6,4
1993	1.997.323	97.677	181,994	8,1
1994	3.887.903	91.733	131,137	-6,1
1995	7.854.887	99.028	171,979	8,0
1996	14.978.067	106.080	184,724	7,1
1997	29.393.262	114.874	194,360	8,3
1998	53.518.332	119.303	205,978	3,9
1999	78.282.967	112.044	187,664	-6,1
2000	125.596.129	119.144	201,484	6,3
2001	176.483.953	107.783	147,062	-9,4
2002	275.032.366	116.338	182,794	7,8
2003	356.680.888	123.165	238,533	5,9
2004	428.932.343	135.308	301.639	9,9

Kaynak: DPT, *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2001*, <http://www.ekutup.dpt.gov.tr>, 2001-2003 Verileri, DPT, <http://www.ekutup.dpt.gov.tr/teg/2004/04/teg.html>, Erişim Tarihi: 15/05/2005.

Ekonomik büyüme oranı, farklı ekonomilerin performanslarını karşılaştırmada kullanılan temel kriterlerden birisidir. Kayıtların iyi tutulduğu bir ekonomide yıllık olarak hesaplanan büyüme oranı ekonominin mal ve hizmet üretme yeteneğinin nasıl bir seyir izlediğini ortaya koymaktadır. Bir toplumun varlığını devam ettirebilmek için gerekli mal ve hizmetleri ne düzeyde üretebildiği ve bu üretimi ne oranda sürekli kılabildiği, en sağlıklı biçimde büyüme rakamlarından izlenebilir. Aslında yıllık mal ve hizmet üretimindeki artış brüt bir orandır. Ekonominin gerçek performansını görebilmek için ülke nüfusundaki değişme de hesaba katılmalıdır. Bir ekonominin mal ve hizmet üretiminin artış oranı ile ülkedeki nüfus artış oranı arasındaki fark net kişi başına büyüme oranını verir.

Türkiye ekonomisinin uzun dönem büyümesine ait 1987 yılı fiyatlarıyla hesaplanmış büyüme oranları ve kişi başına yıllık reel GSMH artış oranları Tablo 3'de görülmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi 1980 ve sonrasında gerek GSMH büyüme hızı gerekse kişi başına reel GSMH büyüme hızı giderek düşmektedir. Dolayısıyla 1973 dünya petrol bunalımı ve Keynesyen kamu politikalarının tıkanmasıyla ortaya çıkan duruma paralel olarak Türkiye ekonomisi de dünya ekonomisindeki genel trende uygun davranmaktadır. Tablo 3'de 1923-2002 dönemini kapsayan yaklaşık 80 yıllık dönemde Türkiye'nin önemli bir GSMH büyümesi göstermesine rağmen, kişi başına büyüme hızının bunun oldukça altında kalmasının nedeni nüfus artış hızının büyümeyi olumsuz etkileyen sonucudur²². Öte yandan kamunun 1980 sonrası bozulan dengeleri sonucunda

²² %4,9-%2,7= %2,2 Solow modeline göre nüfus artış hızını vermektedir. Buna göre nüfus artış hızı büyüme oranını yaklaşık %49 düşürmüştür denilebilir. Literatürde kabul edilen ölçütlere göre KBDG'deki büyüme oranı % 0-2 arasında ise düşük; % 2-3.75 arasında ise yavaş büyüyen; ve büyüme oranı % 3.75 oranının üzerinde ise yüksek büyümeye sahip ülkeler olarak tanımlanmaktadır. Bu ölçütü dikkate aldığında 1980-2001 döneminde Türkiye Kişi başına

sürekli artan finansal kaynak ihtiyacı faiz oranlarının yüksek ve dalgalı bir seyir izlemesine neden olmuştur. Bundan dolayı da yatırımlarda ortaya çıkan istikrarsızlıklar ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemiştir.

Tablo 3:

Türkiye Ekonomisinin Uzun Dönem Büyüme Performansı

DÖNEM	BÜYÜME HIZI (%)
1923-2002	4,9
1923-1979	5,5
1923-1949	5,1
1950-1979	5,8
1980-2002	3,7
1980-1989	4,0
1990-2002	3,4
2003	5,9
2004	9,5
2005*	7,4

*Ekim ayı sonu gerçekleşmesidir.

Kaynak: Türkiye Ekonomi Kurumu, *Tartışma Metni*, 2003/5 (*Büyüme Stratejileri*), <http://www.tek.org.tr>, Erişim Tarihi: 23.12.2005.

Bir ülkede yaşayan insanların refah düzeyinin göstergesi olarak, üretilen mal ve hizmetlerin miktarı kadar, bu miktarın insanlar arasında nasıl bölüştüğü de önemlidir. Bu bölüşüm bir yıl içinde elde edilen gelir yüzdesi ile nüfus yüzdesinin nasıl bir ilişki gösterdiği ile ölçülmektedir. Burada vurgulanması gereken nokta, ekonominin kayıt dışı kesiminin önemli bir büyüklük arz etmesi, doğru bilimsel veriler elde etmeyi zorlaştırmaktadır. Diğer önemli bir nokta Türkiye'de bölgeler arası gelir dağılımının oldukça bozuk olmasıdır. Türkiye'nin gelir dağılımında yeterli bir iyileşme olmamasının nedenleri arasında tarımda istihdamın oranının büyük olması, yetersiz sanayileşme ve beşeri sermayeye yapılan yetersiz yatırımlar ve özellikle 1990'lardan sonra kamu açıkları dolayısıyla gelirin üretimden çok finansal kesimde elde edilmesi sayılabilir.

Sanayisi yeterince gelişmemiş ya da diğer bir deyişle tarım toplumu karakteri arz eden bir ekonomide hizmetler sektörünün GSMH içinde bu oranda bir yer işgal etmesi çarpık bir yapıyı açıklamaktadır. Türkiye'de 1960-85 arası dönemde yoğun iç göç ile şehirleşme sanayileşmenin önüne geçmiştir. Hizmetler sektörü gerçek bir sanayi toplumundaki hizmetler sektöründen çok verimsiz ve gereksiz işlerin ağırlıklı olduğu bir enformel sektör özelliği arz etmektedir.

Özellikle Türkiye gibi büyümesi oldukça oynak ve büyük oranda dış kaynağa bağımlı bir ekonomide üretimin yapısını analize katmak zorunludur. Çünkü büyümenin

düşen GSMH açısından düşük büyüme oranına sahip bir ülke konumundadır denilebilir. Metin Toprak ve Diğerleri, *Küreselleşen Dünyada Türkiye Ekonomisi*, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2001), s. 218.

refah artırıcı ve kalıcı olabilmesi temelde üretim yapısının sınıai karakter kazanması ile yakından ilişkilidir²³.

Yatırımlar ve Fiyat İstikrarı

Öte yandan GSMH rakamlarının orta ve uzun dönemde büyüme için bir anlam ifade edebilmesi için yatırımların, tüketimin dönemsel artış oranlarının bilinmesi gereklidir, çünkü sermaye birikimi, teknolojik gelişme ve istihdam artışı ekonomik büyümenin temel belirleyicileridir. İstihdam artışının önemli ölçüde yatırımlara bağlı olması teknolojik gelişme ve sermaye birikimi faktörlerini ekonomik büyümenin kritik unsurları haline getirmektedir²⁴. Tablo 5'de Türkiye'nin 1995-2004 dönemine ait dış kaynak, yatırım ve tüketiminin yıllar itibariyle artış oranları verilmiştir. Yatırımlarda 1980 sonrası yaşanan sürekli azalma eğilimli dalgalanma büyüme olumsuz etkilemektedir. 1995 sonrası yatırım oranlarındaki bu azalışın önemli nedenleri, kamu açıkları dolayısıyla KİT'lere gerekli yatırımların ve teknoloji yenilemelerinin yapılmaması, fiyat istikrarsızlığının (yüksek enflasyonun) özel sektör sanayi yatırımlarını engellemesi ve ithalatta kontrolün gevşetilmesinin olumsuz etkileridir.

Tablo 5:

Büyüme Etkileyen Faktörlerin Gelişimi (%)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Dış Kaynak	-3,2	-0,4	-0,9	2,8	-2,1	-3,0	8,3	-1,2	-2,0	-3,6
Yatırım	6,3	1,2	2,7	-0,3	-1,2	3,9	-12,1	6,4	3,3	6,1
Tüketim	4,9	6,4	6,5	1,4	-2,8	5,5	-5,8	2,6	3,6	7,4
Enflasyon	58,0	60,3	71,0	54,2	53,6	39	65,8	29,7	18,4	9,5
GSMH	8,0	7,1	8,3	3,9	-6,1	6,3	-9,5	7,8	5,9	9,0

Kaynak: <http://www.ekutup.dpt.gov.tr/teg/2004/04/teg.html>, Erişim Tarihi: 15/08/2005.

Bir ekonominin performansını ölçmede en sık kullanılan göstergelerden bir diğeri fiyat hareketleridir. Fiyatlar seviyesinin yükselmesi, ekonominin dengelerinin bozulmasına, geliri sabit kesimler aleyhine gelir dağılımının kötüleşmesine, geleceği belirsizleştirerek yatırımların spekülâtif alanlara kaydırılmasına ve borç verenleri zarara uğrattığı için de kredi piyasasının olumsuz etkilenmesine neden olur. Böylece fiyatlar genel seviyesinin büyük dalgalanmalar göstererek yükselmesi veya düşmesi sağlıklı bir ekonomi için istenmeyen durumdur. Enflasyon oranı yüksek olan ülkeler, genellikle ekonomileri iyi yönetilmeyen ülkelerdir²⁵. Ağırlıklı olarak 1980'li yılları dikkate alındığında Türkiye açısından enflasyonun ilgili dönemde %60'larda olduğunu söylemek mümkün iken 1980-2000 yılları arasında dünya enflasyonun Türkiye ve Doğu Avrupa ülkeleri hariç genelde düşüş eğiliminde olduğu söylenebilir. 1980 sonrası dünyada enflasyon düşüş eğilimine

²³ Cihan Dura, *Türkiye Ekonomisi*, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1991), s. 92.

²⁴ Şeref Saygılı; Cengiz Cihan, Hasan Yurtoğlu, *Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Büyüme ve Verimlilik:1972-2000*, (Ankara: DPT Yayınları, Yayın No:2665, Aralık 2002), s. 10.

²⁵ Ünal Targan ve Diğerleri, *Enflasyonist Ortamda Faiz Politikaları ve İşletmeler Üzerindeki Etkileri*, (İstanbul: İTO Yayınları, 1990), s. 19-20.

giren Türkiye'de yüksek düzeyini korumaya ve yükselme eğilimini sürdürmeye devam etmiş, 2003 yılı itibariyle bir enflasyonda düşme gerçekleşmeye başlamış ve TCMB 2006 yılı başında %5 enflasyon oranı öngörüsü ile enflasyon hedeflemesine geçmeyi planlamıştır.

Kamu Kesimi Dengesi

Türkiye'de özellikle planlı dönemden itibaren kamunun ekonomi içindeki ağırlığı artmıştır. Kamu büyük yatırımlara girişirken tasarrufta bulunmamıştır. Böylece yetmişli yılların sonundan itibaren kamu açığı artarak devam etmiş ve bu açıklar yüksek enflasyon ve faiz sarmalında ekonomiyi kırılgan hale getirmiştir. Teorik olarak ifade edersek gelirlerini aşacak şekilde devlet harcamalarının artması kısmi veya genel dengesizlik yaratabilecektir. Kısmi dengesizlik bir veya birkaç sektörde talep ile arz arasındaki dengesizlikle oluşmaktadır. Ancak bu sektörlerin ekonomi içindeki payları ve tamamlayıcı sektörlerle olan ilişkileri doğrultusunda kısmi bir dengesizliği, genel bir fiyat artışına dönüştürmeleri kaçınılmaz olacaktır. Özellikle, kısmi dengesizlik görülen sektörlerdeki fiyat artışlarının, yarı mamul ve hammadde piyasalarına yansımaları ve dolayısıyla diğer sektörlerde de maliyet artışlarının baş göstermesi, ekonomik bunalımı genel bir dengesizliğe dönüştürebilecektir²⁶. Bilindiği gibi yatırımlar ya tasarruf ile ya da borçlanarak yapılmaktadır. Bu itibarla kamu yatırımlarının bir bölümünün açık finansmanla yapılması üretim faktörlerine gelir kazandırırken, bu gelir karşılığında zamanında ve yeteri kadar arzı piyasaya sunmadığından kamu harcamaları bir talep fazlalığı yaratmakta, bu da fiyatlar genel seviyesi üzerinde yukarı doğru bir baskı oluşturmaktadır.

Kamu bir yandan özel tasarrufları tüketerek işletmelerin fon maliyetlerini ve dolayısıyla faizleri yukarı çekerken, diğer yandan da karşılığında piyasaya bir arz olmadan, üretim faktörlerine gelir aktararak fiyatlar üzerinde talep baskısı oluşmasına sebep olmuştur. Son yıllarda enflasyon nedeniyle ekonomik kırılganlığın artması, kamu yönetiminin açık finansman yöntemlerine ve yoğun borçlanmaya başvurması faiz oranlarını artırmış, artan faiz oranları ise enflasyonu artma yönünde etkilemiştir.

Tablo 7:

Kamu Kesimi Gelir ve Harcamalarının GSMH'ya Oranı (%)

	1980	1985	1990	1993	1994	1999	2000	2001	2002	2003	1980-2003
Yatırım	3,50	2,91	1,72	1,83	1,30	2,00	2,20	2,17	3,08	2,1	2,28
Faiz(İç+Dış)	0,59	1,91	3,52	5,83	7,67	13,69	16,27	22,88	18,97	16,42	6,30
KIT'lere Tr.	3,82	0,51	0,32	1,29	0,54	0,53	0,71	0,67	0,79	0,53	0,97
Vergi	14,14	10,83	11,43	13,23	15,12	18,91	21,10	22,16	23,7	21,5	14,20
Gelir-Gider	-3,13	-2,26	-3,01	-6,70	-3,91	-11,86	-10,93	-16,03	-14,20	-11,2	-5,32
KKBG	8,80	3,60	7,40	7,70	8,60	15,60	12,50	16,40	-12,8	-8,5	-10,19

Kaynak: DPT, *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2001*, <http://www.ekutup.dpt.gov.tr>.

DPT verilerinden özetlenerek alınmış Tablo 7, Türkiye'nin kamu dengesi hakkında bir fikir vermektedir. Yirmi iki yıllık dönemde kamu harcama ve gelirlerinin GSMH'ya oranı

²⁶Targan vd., *Enflasyonist...*, s. 120.

sırasıyla ortalama %22,63 ve %17,32 iken 2001 yılında %44,49 ve %28,47 olmuştur. Böylece hem bütçe gelir-gider farkı büyümüş hem de Kamu Kesimi borçlanma gereği artmıştır. 1980'den (dış borç krizinin derinleştiği) 2001 sonuna kadar (1980-2003) transfer harcamaları 4 kat, borç faizi ödemeleri yaklaşık 39 kat artmıştır. Devlet son yıllarda borcu borç ile çevirir hale gelmiştir. 1999 yılında IMF ile yapılan stand-by anlaşmasıyla özelleştirme, bankacılık reformu ve sosyal güvenlik reformu uygulamaya konularak bunlara yapılan transferler azaltılmış, bütçe dışı fonlar ve görev zararları yasal düzenlemelerle ortadan kaldırılmıştır. Hatta 1995 yılından bu yana KİT açıkları konsolide bütçe içinde fazla bir öneme sahip değildir.

Geçmişten birikerek gelen borçluluk ve dış konjonktürün olumsuz etkileri ve yaşanan krizlerle iç ve dış borç GSMH'yi aşmıştır. Borcun çevrilebilirliği riski faizlerinin sürekli yüksek kalmasına neden olarak, hem enflasyonu beslemekte hem de borçlanmanın maliyetini artırarak yatırım ve üretimi engellemekte; özel sektörün tasarrufları ve dış kaynaklar yüksek reel faizle kamu açıklarının finansmanında kullanılarak kriz ve istikrarsızlık süregelen bir hal almaktadır. 1980 yılından bu yana borçlanmak amacıyla iç ve dış kaynaklara sıkça baş vurulmaktadır. Son yıllarda vergi gelirlerinin tamamı borç ana para ve faiz ödemelerine gitmektedir. Özellikle 2000 ve 2001 krizleri ve 2001 devalüasyonu borçluluk GSMH'yi aşarak sürdürülemez hale gelmiştir.

Burada önemli bir konu da kamu kesimi borçlanma gereği arttıkça iç borçlanma faiz oranlarının mevduat faiz oranlarından oldukça yüksek seyretmesi ve enflasyon ile paralel bir trend izlemesidir. Bu ilişki enflasyon-yüksek faiz-oynak büyüme arasında yakın bir ilişki olduğunu göstermektedir. 1987-88 aralığında vergi gelirlerinin yüzde 85-95'ini götüren borç ödemeleri, 1993 yılından itibaren vergi gelirlerini aşmaya hatta katlamaya başlamıştır²⁷. Uluslararası ölçütlere göre kamu borçlarının ulusal gelirin %60'ını aşması riskli kabul edilmektedir. Türkiye'de ise son yıllarda bu sınır aşılmıştır. Dolayısıyla kamu finansman dengesi açısından olumsuz bir performansa sahiptir. Özellikle 1991 yılından itibaren kamu iç borçlanma kağıtlarının birleşik faizleri sürekli yıllık ortalama enflasyon artış oranının üzerinde seyrederek önemli oranlarda reel faiz elde edilmiştir. Bu çarpık fonlama ilişkisi kaynak tahsisini önemli ölçüde etkileyerek tasarrufların paradan para kazanmaya yönelmesine neden olmuştur. Böylece tasarrufları yatırımlara dönüştürmesi gereken bankalar kamu açıklarından kazanç elde eden birer rantiyer durumuna gelmişlerdir. Dönem içinde vergi gelirlerinin GSMH'ya oranı sürekli artmış, buna rağmen kamu kesiminin toplam borcu sürekli artmaya devam etmiştir. Kamu kesimi açıklarının göstergesi olarak kullanılan kamu kesimi borçlanma gereği (KKBG), devletin gerçek açığının sadece bir kısmını göstermektedir²⁸.

Dış Ticaret Dengesi

Dünya ticareti sınıflamasında Türkiye, yapısal dış ticaret açığı sorunu olan ülkelerden birisidir. İncelenen dönem esas alındığında Türkiye'nin 1980-2003 dönemi

²⁷Toprak vd., *Küreselleşen...*,s. 355.

²⁸Sayıştay, 2000 Yılı Mali Raporu, (Ankara:Ekim 2000), s. 23. <http://www.sayistay.gov.tr>, Erişim Tarihi: 15.12.2003.

sürekli ithalatı ihracatından fazla olan ve aradaki ithalat lehine olan farkı dış borçlarla kapatan bir ülkedir²⁹.

Ekonominin reel kesimindeki gelişmelerin bir göstergesi de dış ticaret sektöründeki gelişmelerdir. Dışa kısmen ya da tamamen açık bir ekonomide bu gösterge önemlidir. Türkiye bu dönemde dış ticaretin yapısı açısından önemli gelişmeler başarmıştır. 1980-2003 yılları arasında ihracat yaklaşık on bir kat artarken, ithalat beş kat civarında artmıştır. İhracat dönemin başında tarım ürünleri ağırlıklıyken, bu dönemin içinde sanayi ürünleri ağırlıklı hale gelmiştir. 1994 ve 2001 devalüasyonlarıyla ihracat fiyat avantajı ile artış eğilimini sürdürmektedir. 1980'lerin ihracata dayalı büyüme modeliyle önem kazanan sanayi ürünleri ihracatı 1990'lı yılların sonuna doğru toplam ihracatın %85-90'ını oluşturmaktadır. İhracatta ilk sırada tekstil ve hazır giyim gibi tarıma ve yoğun emek gücüne dayalı sanayiler gelmektedir. Türkiye ancak son birkaç yılda yoğun teknoloji ürünleri ihraç etmeye başlamıştır. İthalat ana sektörler itibariyle dikkate alındığında ise ithalatta ilk sırada yer alan ürünlerin ağırlıklı olarak imalat sanayinde kullanılan girdilerden oluştuğu gözlenmektedir. Esasen ithalatın %25'inin sermaye mallarından, %60'ının hammadde ve geriye kalan %15'inin de tüketim mallarından oluştuğu dikkate alındığında, Türk imalat sanayinin önemli ölçüde dış üretim girdilerine bağımlı olduğu sonucuna varılabilir³⁰.

Tablo 9:

Dış Ticaret Dengesi

YILLAR	İHRACAT / GSMH (%)	İTHALAT / GSMH (%)	DIŞ DENGESİ GSMH (%)	TİC. /
1980	4,3	11,6	-7,3	
1981	8,3	15,8	-7,5	
1982	8,9	13,8	-4,9	
1983	9,5	15,3	-5,8	
1984	12,1	18,2	-6,1	
1985	11,9	17,0	-5,1	
1986	9,9	14,8	-4,9	
1987	11,9	16,5	-4,6	
1988	12,9	15,8	-2,9	

²⁹ Türkiye'nin dış borçları son yıllarda artarak 1998'de GSYİH'nın %37,1'ine ve 2002'de GSYİH'sının %52,4'üne ulaşmıştır. Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, 7. b., (Ankara, İmge Kitabevi, Ekim 2003), s. 185.

³⁰Toprak vd., *Küreselleşen...*,s. 372.

1989	10,8	14,7	-3,9
1990	8,5	14,7	-6,2
1991	9,0	13,9	-4,9
1992	9,2	14,3	-5,1
1993	8,4	16,2	-7,8
1994	13,8	17,8	-4,0
1995	12,6	20,8	-8,2
1996	12,6	23,6	-11,0
1997	13,7	25,4	-11,7
1998	13,2	22,4	-9,2
1999	14,2	21,8	-7,6
2000	13,9	27,2	-13,3
2001	21,3	27,5	-6,2
2002	19,7	28,2	-8,5
2003	19,8	29,1	-9,0
2004	20,9	31,2	-11,2

Kaynak: DPT, *Ekonomik Ve Sosyal Göstergeler 1950-2001*, www.dpt.gov.tr, HDTM, *Hazine İstatistikleri 1980-2001*, www.hazine.gov.tr, <https://ekutup.dpt.gov.tr/teg/2004/04/teg.html>, Erişim Tarihi:16/07/2004.

Sonuç olarak, 2001 devalüasyonuyla Türkiye'nin ihracatında önemli gelişmeler yaşanırken, GSMH'ya oranının %13,9'dan %21,3'e çıkması, üretim yapısının ithalata bağımlılığı kısa vadede çözülebilecek bir sorun olmadığından, ödemeler dengesi problemi kısa vadede iyi bir performans sergileyecek gibi gözükmemektedir. Bunun bir diğer nedeni de ihraç ürünlerinin tekstil ve hazır giyim gibi tarımsal girdi ve yoğun emek kullanılan sektörler olmasıdır.

İstihdam- İşsizlik ve Nüfus'un Yapısı

Türkiye'de işgücüne katılım oranları düşmektedir. ILO'nun standartlaştırılmış işgücüne katılım oranlarına göre, 1990 yılında yüzde 56,6 olan işgücüne katılım oranı, 1999 yılında yüzde 53'e, 2004'te yüzde 48,7'e gerilemiştir. İşgücüne katılım oranındaki gerileme yalnızca kadınlar için geçerli olsaydı, ortaya çıkan tablonun kırsal bölgelerden kentlere göçten kaynaklandığı yorumu yapılabilirdi. Gerçekten de, kırsal kesimde ücretsiz aile çalışanı statüsünde işgücüne dahil edilen kadınlar, kentlere göç sonrasında "ev kadını" olarak tasnif edilerek, işgücünün dışına çıkarılmakta ve bu nedenle de, işsizler arasında sayılmamaktadır.

Tablo 10:

Türkiye'de Nüfusun ve İşgücünün Yapısı (x1000 Kişi)

Toplam Nüfus	2001	2002	2003	2004
---------------------	-------------	-------------	-------------	-------------

Nüfus ve İşgücü Durumu				
1. Kurumsal Olmayan Sivil İşgücü (000)	67.296	68.393	70.363	71.332
2. İşgücü Durumu (000)	23.491	23.818	23.640	24.289
2.1. İstihdam Edilenler	21.524	21.354	21.147	21.791
2.2. Eksik İstihdam Oranı	6.0	5.4	4.8	4.1
2.3. İşsizler	1.967	2.464	2.493	2.498
3. İşgücüne Katılma Oranı (%)	49.8	49.6	48.3	48.7

Kaynak: DİE, *Hane Halkı İşgücü Anketi Sonuçları 2004*, www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/ISGUCU/060404.htm.

Tablo 10'da yer alan veriler, Türkiye'de işsizlik sorununun en önemli ekonomik problemlerden biri olduğunu göstermektedir. Gelir dağılımı ölçümlerinin yıllık yapılmaması ve kayıt dışı ekonominin büyüklüğü toplumsal refah dağılımını doğru tespit etmeyi zorlaştırmaktadır.

Verimlilik ve AR-GE Harcamalarının Payı

Her hangi bir ülkenin gelişme performansını ölçmekte kullanılan en temel gösterge verimliliktir. Verimlilik göstergeleri genel olarak iki gruba ayrılabilir: kısmi verimlilik ve toplam faktör verimliliği. Kısmi verimlilik göstergelerinde her bir üretim faktörünün verimi ayrı ayrı ele alınmaktadır. Toplam faktör verimliliği ise üretim faktörlerinin toplam verimliliğidir.

Türkiye ekonomisinde 1972 yılında %1 olan emek verimliliği 1999 yılında %2,7 düzeyine yükselmiştir. Beklenenin aksine 1980 sonrası işgücü verimlilik artış oranında bir gelişme yaşanmamıştır. 1972-1979 ve 1980-1999 dönemlerinde işgücü verimlilik artış oranları sırasıyla tarım sektöründe %1,3 ve %0,8 sanayide %1,7 ve %3,5 hizmetler sektöründe %0,7 ve %1,4 olmuştur. Diğer kısmi verimlilik göstergesi olan sermaye verimliliği ise 1972-2000 döneminde, ekonomi genelinde yıllık ortalama %1,5 dolayında azalmıştır³¹.

1980 sonrası dönemde uygulanan Neo-Liberal iktisat politikaları, görelî fiyat hareketleri ile kaynakların etkin bir şekilde tahsis edileceği beklentisine, ekonomi politikalarının oluşturulmasında dış dinamiklerin ön plana çıkarılmasına ve devletin ekonomik alandaki rolünün daraltılmasına dayanmıştır. Neo-Liberal iktisat politikaları, imalat sanayinde 1960 ve özellikle 1970'li yıllarda gerçekleştirilen yapısal dönüşümün durmasına ve hatta 1960'ların başlarındaki yapıya dönüşmesine yol açmıştır. Teknolojik yetkinleşme, nitelikli insan gücü ve dinamik mukayeseli üstünlüklere dayalı bir sanayileşme yaklaşımı yerine, varolan mukayeseli üstünlükler temelinde uluslararası ekonomiyle bütünleşmeyi hedefleyen ve özendiren bu politikalar sonucunda, tekstil gibi emek- yoğun ve demir-çelik gibi fiyat esnekliği yüksek olan sektörler, düşük maliyet ve düşük fiyat temelinde üstünlük kazanmış ve ihracat yapısı giderek bu sektörler üzerinde yoğunlaşmıştır. İmalat sanayinin yapısına daha ince bir ayrıntı düzeyinde bakıldığında,

³¹Şeref Saygılı, Cengiz Cihan, Hasan Yurtoğlu, *Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Büyüme ve Verimlilik:1972-2000*,(Ankara: DPT Yayınları, Yayın No: 2665, Aralık 2002), s. 90.

1983'lü yılların başından bu yana uygulanan ihracat odaklı politikalar sonucunda düşük ücretli sanayiler üzerinde yoğunlaşan bir sanayi yapısı ortaya çıktığı görülmüştür³². Örnek olarak 2000 yılı ihracatı içinde yüksek teknolojlili ihracatın toplam ihracata oranı %5'tir³³.

Teoride büyümenin dinamiği olarak kabul edilen AR-GE yatırımları verimlilik artışında önemli bir faktör olmasına karşılık AR-GE yatırımları oldukça düşüktür. Ayrıca bu konuda oldukça kısıtlı istatistik veri bulunması sağlıklı bir analiz yapılmasını engellemektedir. Mevcut verilerden yola çıkılarak oluşturulan Türkiye'de AR-GE'ye ayrılan kaynak oldukça sınırlıdır. AR-GE yatırımlarının yetersizliği Türkiye ekonomisinde büyümenin kaynakları içinde verimlilik artışının çok küçük bir katkısı olması sonucunu vermektedir.

Fiziki olmayan yatırımlar, AR-GE dışında üretime yönelik olan ve olmayan bir çok faktör içerdiğinden tam sağlıklı bilgi vermemektedir. Ancak Tablo 19'daki veriler uzun bir süreyi kapsamasa da Türkiye'de teknolojik ilerleme ve yenilikler (innovation) konusunda yapılan yatırımlar hakkında önemli bir göstergedir. Bu tabloya göre AR-GE faaliyetlerine ayrılan kaynak ortalama GSMH'nun binde 5'i dolayındadır. Bu oran gelişmiş ülkelerde ortalama %2-3'tür³⁴. 1995 yılında yapılan bir araştırmaya göre onbin işgücü başına araştırmacı sayısı çoğu OECD ülkesinde 55-75 aralığında bulunurken, bu oran Türkiye'de 7'dir. Uluslararası kurumlardan 1999 yılında alınan patent sayısı ABD'de 94 bin, Fransa'da 4 bin, Almanya'da 10 bin, Japonya'da 33 bin, G. Kore'de 3700 ve İsrail'de 800 dolayında iken, bu rakam Türkiye'de sadece 4'tür.

Ülkelerin teknoloji üretme ve geliştirme kapasiteleri ile sanayilerin bu yenilikleri kullanabilme kapasiteleri arasında farklar bulunmaktadır. Burada temel sorun, bilim ve teknolojideki gelişmelerin piyasa şartlarının bir fonksiyonu olarak mı, yoksa bilim ve teknoloji politikasının bir fonksiyonu olarak mı gerçekleştiğidir? Bilimsel ve teknolojik gelişme ile piyasa şartları arasındaki ilişkiler tek boyutlu olmayıp, karmaşık bir yapı sergilemektedir. Türkiye gibi bir ülke için bilim ve teknolojinin istenen düzeyde gelişmesini sağlayacak AR-GE faaliyetleri ve bunun için gerekli olan bilimsel ve teknolojik alt yapının kurulması ve bilim adamı, mühendis ve teknisyen yetiştirilmesi, tek tek firmaların veya kurumların üstesinden gelemeyecekleri kadar büyük harcamalar ve geniş çaplı kurumsal düzenlemeler gerektirmektedir³⁵. Bundan dolayı Türkiye'de verimlilik olgusu sadece piyasa güçlerine bırakılamaz. Verimlilik konusunda kamu bilinçli politikalarla iktisadi yaşamın içinde yer alıp yönlendirici olmalıdır.

Büyümenin Dinamikleri ve Kaynakları

1980 sonrasında neo-liberal ekonomik açılımlar ile ekonomik büyümenin hızlandırılmasının amaçlandığı büyüme stratejisi sermaye birikiminde gerilemeye, buna

³² Fikret Şenses ve Erol Taymaz, 'Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme Ne Oluyor? Ne Olmalı', *İktisat Üzerine Yazılar II: İktisadi Kalkınma Kriz ve İstikrar*, I.b., Derleyen: A. H. Köse, F. Şenses, E.

Yeldan, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), s. 452-453.

³³ Şenses, Taymaz, 'Unutulan...', s. 452.

³⁴ Şenses, Taymaz, 'Unutulan...', s. 458.

³⁵ Mehmet Duman, 'Küreselleşme Çağında Türkiye Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme', *Bilgi: Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 2, Adapazarı, 2000, s. 38.

bağlı olarak da ekonomik büyüme yavaşlamıştır. Ancak, 1980 öncesinde yaratılan üretim kapasitesinin daha etkin kullanılması sonucu ekonomik büyümedeki yavaşlama sermaye birikim hızındaki yavaşlamadan çok daha düşük bir düzeyde gerçekleşmiştir³⁶. Sermaye birikimindeki yavaşlama ekonominin istihdam yaratma kapasitesini sınırlamış, istihdamda gerilemeler yaşanmıştır. Üretim ve istihdamda tarım ve sanayi sektörlerinin payı azılırken hizmetler sektörünün payı artmıştır. Aynı şekilde sermaye birikiminde de tarım ve sanayi sektörlerinin payı azılırken hizmetler sektörünün payı artmıştır. İhracatın belirleyiciliği doğrultusunda, üretimin yoğunluğu teknoloji yoğun alanlardan, emek yoğun alanlara kaydığından büyümeye katkıda bulunan bir verimlilik artışı sağlanmamıştır. Çünkü hızlı bir sermaye birikimi sağlayabilmek için ileri teknoloji ihtiva eden ürünler üretmek ve ihraç etmek gerekir. Böylece dış ticaret hadleri ülke lehine bir gelişme gösterecek, ihracat gelirleri ihracat hacminden daha hızlı artarak iktisadi büyüme hızlı ve sürekli bir şekilde gerçekleşebilecektir³⁷.

Öte yandan, 1980-2003 döneminde nüfus artışı oranı azalmasına rağmen uzun vadeli büyümeyi önemli ölçüde negatif yönde etkilemeye devam etmiştir. Mevcut duruma büyüme teorileri açısından yaklaşıldığında; geçmiş sermaye stokuna dayalı olarak sağlanan büyüme ve yeni sermaye birikimlerinin yapılamaması; bunun yanında teknoloji yoğun üretim süreçlerine, AR-GE ve beşeri sermayeye gerekli yatırımlarının yapılmaması, gelecekte ekonomik büyümenin sürdürülebilmesi açısından riskler taşımaktadır.

Sermaye birikimi, istihdam artışı ve toplam faktör verimliliği artışının ekonomik büyümeye katkısının tahmin edildiği çalışmanın kısmi sonuçlarının sunulduğu Tablo 20'de gösterilen veriler, incelenen dönemler ve ülkeler arasında farklılıklar olmakla birlikte, sermaye birikimi ve toplam faktör verimliliği artışının ekonomik büyümenin kritik unsurları olduğunu göstermektedir. Toplam faktör verimliliğinin ekonomik büyümeye katkısı yeni ekonomi sürecinde daha da artmıştır.

Tablo 20:

Bazı OECD Ülkelerinde Büyümenin Kaynakları

ÜLKE VE DÖNEMLER	GSYİH BÜYÜMESİ (Yıllık Ortalama)	Sermaye Birikiminin Katkısı	İstihdam Artışının Katkısı	Toplam Faktör Verimliliği Artışının Katkısı
ABD				
1970-2000	3,06	33,8	40,5	25,1
1970-1991	2,68	34,5	47,5	17,8
1992-2000	3,95	32,7	30,1	36,6
FRANSA				
1970-2000	2,62	44,7	-8,0	63,2
1970-1991	2,96	43,7	-1,4	57,4
1992-2000	1,82	48,4	-33,2	85,3

³⁶ Saygılı vd., *Türkiye...*, s. 100.³⁷ Duman, 'Küreselleşme...', s. 37.

TÜRKİYE				
1972-2000	4,02	72,3	21,0	6,5
1972-1991	4,38	70,1	20,0	9,5
1992-2000	3,24	79,0	23,8	-2,1

Kaynak: Şeref Saygılı, Cengiz Cihan, Hasan Yurtoğlu, *Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Büyüme ve Verimlilik: 1972-2000*, Ankara: DPT Yayınları, Yayın No: 2665, Aralık 2002, s. 15.

Saygılı vd.'nin (2002) yaptığı araştırmada 1972-2000 döneminde Türkiye ekonomisinde büyümenin sürükleyici gücünün sermaye birikimi olduğu tespit edilmiştir. Bu dönemde GSYİH artışının yaklaşık yüzde 72'si sermaye birikiminden kaynaklanırken, toplam faktör verimliliğinin ekonomik büyümeye ciddi bir katkısının olmadığı sonucuna varılmıştır.

Yeni ekonomi döneminde Türkiye ekonomisinin büyüme kaynaklarında belirgin bir farklılık yaşanmamıştır. Bu ise uzun dönem büyümenin önündeki en büyük engellerden birisidir. Son yıllarda 'bilim ve teknoloji yoğun sanayiler' denilen bir grup sanayi dalı gelişmeye başlamış olup bu sanayilerden bir kısmı örneğin iletişim, elektronik, genetik teknolojisi vs. daha önce mevcut olmayan sanayilerdir. Bir kısım geleneksel sanayi dallarında ise, bilim ve teknoloji yoğun olarak kullanılmaya başlamış ve bu sanayilerde gerek mekanizasyon gerekse otomasyon sayesinde büyük gelişmeler olmuştur. 1980 sonrası yapısal uyum politikaları çerçevesinde hızlı ve kapsamlı bir özelleştirme programıyla kamu sektörü sanayi yatırımları hızla düşürülürken özel sektör yatırımlarının yeterince artmaması, Türkiye'nin teknolojiye dışa bağımlı olması ve teknoloji yoğun yatırımlar konusunda özgün politikalar uygulayamaması, sanayi sektörü içinde nispi ileri teknolojilere ihtiyaç duyan ara ve yatırım mallarına doğru yapısal bir değişimin gerçekleşmesini engellemiştir³⁸.

İktisadi büyüme yazını eğitim ve diğer sosyal altyapı harcamaları ile milli gelirin büyümesi arasında doğrudan ve kuvvetli ilişkiler olduğunu bulunduğunu göstermektedir. Eğitim yatırımları işgücünün verimliliğini doğrudan yükseltmekte ve sürdürülebilir bir büyüme için önemli dışsalıklar sağlamaktadır. Buna ek olarak orta sınıfların kendisini yeniden üretebilmesi için devletin eğitim yatırımlarına yönelik harcamalarının önemi büyüktür. Bu açıdan Türkiye ekonomisine bakıldığında kamu harcamaları içinde eğitim harcamalarının oranları son yıllarda sürekli olarak düşmektedir. 1990 yılında toplam kamu harcamaları içinde eğitimin oranı %18,8 iken bu oran azalarak 2000 yılında %11,2'ye düşmüştür³⁹.

SONUÇ

Klasik Teori yatırımların kapasite artırıcı etkisi üzerinde dururken, Keynesyen Teori (kısa vadede) gelir artırıcı etkisi (çarpan etkisi) üzerinde durur. Büyüme teorileri ise bu iki etkiyi birlikte dikkate alır. Keynesyen Büyüme Teorisi'nin özü; yatırımların kapasite yaratıcı etkisidir. Bir başka deyişle ekonomiler ancak üretim güçleri arttıkça büyür ve gelişirler. Bunu sağlayan ise yatırımdır. Yatırımın kapasite yaratıcı etkisi göz

³⁸ Duman, 'Küreselleşme...', ss. 34-39.

³⁹ Ebru Voyvoda, Erinç Yeldan, 'Eğitim Yönlü Bir Endojen Büyüme Modelinde Türkiye Ekonomisi İçin Borç İdaresi Alternatiflerinin Analizi', 1.Baskı, A.H. Köse, F. Şenses, E. Yeldan, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), ss. 365-367.

önüne alındığı zaman, aranıp bulunması gereken husus; ekonomilerin tam istihdam seviyesini devam ettirebilmek için yatırımların her yıl ne ölçüde artırılması gerektiğidir. Harrod-Domar Modeli'nde büyüme sürekli olarak net yatırımların yapılmasını gerektirir. Yatırımlar gelir artışı tarafından yapıldığına göre, büyüme süreci içinde yatırımlar, çıktı kapasitesinin ve çıktının artmasına, bu da yeni yatırımların yapılmasına yol açmaktadır. Bu sürecin kesintisiz sürebilmesi için, yatırımın ortaya çıkardığı çıktı artışının (arzın) talep tarafından karşılanması gerekmektedir. İşgücünün ve sermaye stokunun büyüme oranı model için veri parametreleridir. Bundan dolayı model özünde piyasa mekanizmasına atfedilen etkinliği tartışma konusu yapmaktadır. Etkinliğin sağlanması için, devlet sürekli dengeleyici bir unsur olarak ekonominin içinde yer almalıdır. Çünkü büyüme oranının korunması için gerekli ilave yatırımların düzeyini devlet ayarlayabilir.

Solow modelinde emek ve sermaye girdileri ile mal ve hizmet çıktıları arasında değişmeyen fonksiyonel bir ilişki vardır. Ekonomik büyüme uzun dönemde durağandır. Yani emek sermaye bileşimi belirli bir oranda sabitlenecek ve sadece nüfus artışı oranında büyüyecektir. Bunun dışında ekonomik büyümeyi artıracak ve sermaye derinleşmesini sağlayarak ulusal ekonomiyi daha üst bir düzeye taşıyacak tek büyüme kaynağı toplumun üretme yeteneğinde meydana gelen artışlardır. Bu artışları ekonomiye dışsal olan teknolojik ilerleme sağlamaktadır. Kısacası büyümenin üçüncü kaynağı teknolojik ilerlemedir ve teknolojik gelişme modele dışsaldır. Çünkü teknik ilerlemenin Neo-Klasik çerçeveye oturtulması güçtür. Diğer yandan, sermaye birikimi bütün modellerdeki formel değişikliklere rağmen önemini korumaktadır. Teknolojik gelişme, değişik nitelikteki üretim araçlarının kullanılmaya başlanması ile mümkündür. Bu ise sermaye birikimi olmadan teknolojik gelişmenin sağlanamayacağını gösterir. Gerek Solow gerekse diğer Neo-Klasik büyüme modellerinin varsaydığı uzun dönem durağan durum büyüme oranının sifıra yaklaşacağı ve ülkelerin uzun dönem reel büyüme oranlarının birbirine yaklaşacağı tezleri tarihsel veriler tarafından doğrulanmamaktadır. Dünya ekonomisi kapitalizmin başlangıcından bu yana sürekli büyümektedir.

Türkiye Ekonomisi'nde 1980 sonrası uygulamaya konulan neo-liberal iktisat politikalarının büyümenin dinamikleri üzerindeki etkilerinin; büyüme hızı, istihdam, nüfus yapısı, yatırımlar, fiyat istikrarı, kamu kesimi dengesi, dış ticaret ve verimlik ölçütleri dikkate alınarak yapılan incelemesi sonucunda büyüme hızının 1980 sonrası azalan ve oynak (oynak-istikrarsız) bir seyir izlediği ortaya çıkmaktadır. Büyüme performansında görülen bu düşüşün ve oynaklığın nedenleri sermaye birikiminin azalması, fiyat istikrarsızlığı, sermaye maliyetinin yüksekliği, mali disiplinsizlik, kamu açıklarının büyüklüğü, AR-GE ve teknolojiye yapılan yetersiz yatırımlar ve işsizlik olarak sıralanabilir.

1980'li yıllarla birlikte Neo-Liberal iktisat politikalarının uygulanmasıyla, ekonomide büyüme oranları ve sermaye yatırımlarının göreceli olarak düştüğü görülmüştür. Ancak 1970'li yıllarda yapılan yoğun sermaye yatırımları sonucu oluşan atıl kapasiteler kullanıldığından büyüme oranındaki azalışın yatırım oranındaki azalıştan daha düşük kalması sağlanmıştır. İzlenen ihracata dayalı büyüme stratejisi, büyük oranda emek yoğun ürünlere dayandığından emek yoğun üretim, teknoloji yoğun fiziki sermaye stokunun artmasına katkı sağlamaması, ve emek yoğun üretim olduğundan

beşeri sermaye artışına ve yaparak öğrenme sürecine katkısı teknoloji yoğun alanlardan az olması yüzünden, eğer sınai net yatırımlar artırılmazsa gelecek dönemlerde büyüme oranı daha da düşecektir. GSMH içinde eğitim ve AR-GE yatırımlarının yetersizliği uzun dönem büyümenin esas dinamiği olan verimliliğin düşük olmasının nedenidir.

Oynak büyümeden istikrarlı bir büyümeye geçilmesi için eğitim ve AR-GE yatırımlarının GSMH içindeki payının artırılması yönünde kamusal politikalar belirlenmeli, sanayi sektörü yatırımları teşvik edilmelidir. Gelir dağılımını düzeltici politikalar ve fiyat istikrarı büyüme için gerekli politikaların oluşturulacağı diğer alanlardır.

Son olarak, bu çalışmada ele alınan büyüme modelleri ekonomik büyümenin dinamikleri hakkında yararlı düşünsel araçlar sunmaktadırlar. Bu araçlar büyüme politikalarının belirlenmesinde yol gösterici olabilirler, ancak büyüme, iktisat politikası seçeneklerine dayalı bilinçli olarak kurgulanıp uygulanan birer politik seçimdir. Modellerin sunduğu olanakları ülkelerin özgül koşullarıyla bağdaştıran iktisat politikalarının istikrarlı büyümeyi sağlayabileceğini unutmamak gerekmektedir.